

ZV 23 Az alkotmány értelmezésének sajátosságai (Elhangzott a 2016.márc.21-i előadáson)

Az alkotmánybíráskodás sajátos módszere az alkotmányértelmezés

Ennek kapcsán előkérdés a jogértelmezés fogalma, etc., Emlékeztetőül: a jogértelmezés a jogalkalmazás művelete, a korszerű felfogások szerint a jogértelmezés mindig valamilyen jogeset kapcsán történik. A jogszabályértelmezés a jogi norma valódi és konkrét teljes tartalmának föltárására irányuló tudatos tevékenység. A tényállás megállapítása és a jogértelmezés műveletei szoros kapcsolatban vannak, párhuzamosan mennek végbe. Ezt fejezi ki elméletileg a jogalkalmazás hermeneutikai modellje. A konkrét esetek nélküli jogértelmezések szerintem nem tekinthetők a szó szigorú értelmében vett jogértelmezésnek, helyesebb azokat jogmagyarázatnak tekinteni. Ebben a kérdésben a szakirodalom megosztott.

Maga a probléma pedig (legalább) négy további kérdés tartalmaz. Ezek:

- (1) az alkotmányértelmezés sajátosságai a jogértelmezés más eseteihez képest; ezen belül is
 - a) az alkotmányok szövegezéséből adódó és sajátos értelmezési problémákat fölvető sajátosságok: tömör szövegezés, általános jogelvek, szimbólikus megfogalmazások, az alkotmányozás kompromisszumaiból eredő homályos vagy ellentétes megfogalmazások, elmélettörténeti összefüggéseket tartalmazó fogalmak vagy elméletileg beágyazott fogalmak mint különösen a jogállam, az emberi méltóság, az egyenlőség fogalma; de ilyen volt a „dolgozó nép” és ilyen most a „történeti alkotmány vívmányai” is. Böckenförde ezeket „zsilipfogalmaknak” nevezi (bezsilipelik, korlátozottan beengedik a politikát a jogba).
 - b) az alkotmányok és az alkotmánybíráskodás politika jellegéből adódó sajátosságok, ezekről korábban már volt szó.
 - c) az alapjog kollíziókból fakadó sajátosságok. Ez utóbbihoz kapcsolódó alapjog-értelmezési elméletek jelentőségét az alkotmánybíráskodás kiszámíthatóságának a követelménye adja: a jogállamiságból következő jogbiztonság követelménye az alkotmánybíráskodásra is kötelező.
 - d) az értelmezés absztraktabb jellege a korábbiak szerint, absztrakt és „igazi” értelmezés, az értelmezés alapjául szolgáló eset sajátosságai: erős politikai jelentőség, ún. intézményi tények, a tényállás sokszor nem úgy konkrét, mint a közönséges jogalkalmazás esetében, más hermeneutika; a közönséges bíráskodás esetében nem lehetséges „absztrakt törvényértelmezés”, absztrakt alkotmányértelmezés viszont lehetséges és van, noha kívánatosága vitatható.

(2) az alkotmányértelmezés alkotmányhoz kötöttsége tartalmilag és formailag. Tartalmilag: az alkotmány köt, de mi mondjuk meg, mi az alkotmány. Formailag: az alkotmányban az alkotmányértelmezésre és jogértelmezésre vonatkozóan rögzített rendelkezések is vannak, illetőleg lehetnek.

Itt egy általánosabb kérdés a kötelező jogértelmezés problémája. A kötelező értelmezés hagyományos értelmezése, kötelező és autentikus nem ugyanaz! Alkotmányossági aggályok, problémák, erről a jogi alaptanban, ehhez még a hatáskörelvonás kérdése;

Jogelméleti probléma: mit lehet kötelezően előírni: értelmezés mint gondolkodási folyamat és mint eredmény, mint normaproponáció. Kötelezően előírni csak az utóbbit lehet, de annak meg az a tulajdonsága, hogy maga is értelmezésre szorul. Az Alaptv jogértelmezésre vonatkozó rendelkezései, a teleologikus értelmezés problémái, a „történeti alkotmányunk vívmányai“ bizonytalansága.

A korábbi AB határozatok ügye: Az Alaptörvény hatálybalépése előtt meghozott alkotmánybírói határozatok hatályukat veszítik. E rendelkezés nem érinti az ezen határozatok által kifejtett joghatásokat. (IV. Alaptvmód 19. cikk (2). 2013. márc. 25. Ezt is eléggé erős, majd hogyan nem hisztérikus kritika fogadta, de az egész dolognak érdemben nincs jelentősége.

Maga a megfogalmazás pontatlan, elméletileg aggályos, a már hatályosult döntés hatályát veszti, de az nem érinti azt, aminek értelme van vagy lehet; azt akarták mondani, hogy nem lehet rájuk hivatkozni. Nem precedensek, nem volt kötelező erejük, pusztán arról van szó, hogy nem lehet egyszerűen átmásolni meg hivatkozni, némi többletmunkára kényszerítették az alkotmánybírákat, ismét fogalmazzák meg az érveiket.

(3) Mit jelent az Alkotmánybírók által végzett alkotmányértelmezés kötelező jellege, erga omnes hatálya. Itt is fölvetődnek a kötelező értelmezés általános problémái: kötelezően csak egy normaproponáció alkalmazását lehet előírni, egy gondolkodási-értelmezési folyamatot nem. További kérdés egy kötelező normaproponáció alkalmazás alkotmányossága és jogpolitikai indokoltsága. Magának az értelmezésnek a kötelező jellegét pozitív jog így nem mondta ki, csak a döntések kötelező jellegét, ezt szerintem túlfeszítették. (61/2011. AB határozat: Az Alkotmánybírók az Alkotmány - absztrakt vagy konkrét - értelmezése során alkotmányos követelményeket állapít meg, amelyek az Alkotmánnyal azonos szintű követelményekké válnak, és erga omnes hatályúak, ezért a törvényalkotó, továbbá az ítélező bíróságok kötelesek érvényesíteni azokat az alkotmányos jogok védelme során.) A hivatkozott döntés ezt a kötelező jellegét nem szűkíti le a határozat rendelkező részében foglaltakra. Kötelező ereje azonban csak a rendelkező részre foglalt megállapításoknak lehet, az indokolásban szereplő megállapítások csak orientálnak.

Az Alaptörvényt megelőző folyamatban az AB annak a véleményének adott hangot, hogy az alkotmányon belül önálló fejezetben szerepeljen a döntések mindenkire nézve kötelező (erga omnes) hatálya. (Az AB levele az Országgyűlés Alkotmányelőkészítő eseti bizottsága részére In: Alkotmánybírói Szemle, 2010/2.) Ez az Alaptv-be nem került bele. Az új AB tv 59.§ (1) szerint: Ha e törvény másként nem rendelkezik, az AB döntése mindenkire nézve kötelező. Ezzel azonban a probléma nem szűnt meg, ezt a törvényi rendelkezést is értelmezni kell: mit jelent itt a mindenkire, mit jelent a döntés, mit jelent a kötelező. És nem szűntek meg a jogi szabályozás természetéből adódó korlátok sem.

(4) Mennyiben kötik az AB-t saját döntései. Nincs stare decisis, res iudicata korlátozottan, nem precedensbírói, ugyanakkor a jogbiztonság követelménye rá is vonatkozik. Alapjog értelmezési elméletek, jogállam-fölfogások szerepe ebből a szempontból jelentős.

Alapjog-értelmezési elméletek (Ernst-Wolfgang Böckenförde alapján, kiegészítésekkel és módosításokkal.)

Böckenförde elméleti kiindulópontja, hogy az alkotmányértelmezés és ezen belül különösen az alapjogok értelmezése sajátos módszert, módszertant és értelmezéseméletet igényel.

Szerinte az államjogi értelmezés nem szakítható ki a politikai összefüggésekből, az ún. semleges értelmezést kritizálja, másrészt azonban az alkotmányértelmezés nem válhat más eszközökkel folytatott pusztá politikává, arra van ráutalva, hogy kijelentéseinek és argumentumainak ellenőrizhető jogi módszerben rejlő alapja legyen, azok megfelelő indokolási összefüggésben álljanak.

Az államjog más jogágaknál erősebb politikai kötöttsége, fogalmainak és elveinek politikai-ideológiai tartalma miatt azok nincsenek elszigetelve a továbbfejlesztéssel szemben, zsilipfogalmak, nyitottak a beszivárgás és manipuláció iránt, aminek az eredménye fogalomcsúsztatás által történő alkotmányváltoztatás (Verfassungsumwandlung durch Begriffsverschiebung). Ezért is elengedhetetlen a biztosított és ellenőrizhető jogi módszer. Az államjog dogmatikai-értelmező művelése, ami az államjogtudomány feladata, egyrészt politikai tudatosságot igényel, másrészt biztos jogi módszerhez való kötöttséget, olyan jogi módszerhez, amelyik racionális, interszjektíve közvetíthető és felülvizsgálható, ennyiben objektív kritériumok és standardok szerint érvel, és ezért nem áll nyitva szubjektív tetszőlegesség vagy tetszés szerinti előfeltevések, előítéletek előtt. Erre éppen a politikával való szoros érintkezés miatt van szükség. A kulcskérdés a helyes alkotmányértelmezés, ennek egységes elméletéről ma nem lehet beszélni. (Die Eigenart des Staatsrecht und der Staatsrechtswissenschaft 25-27. old.)

Az alapjogértelmezés jelentősége: közvetlenül érvényes jog, lapidáris megfogalmazás, alapelvmeghatározások, amelyekből a tartalmi egyértelműség hiányzik. Nem pusztán explikatív, hanem kitöltő (ausfüllende) értelmezést igényelnek, gyakran inkább kifejtés (Ausdeutung) és konkretizálás — meghatározott alapjogelmélet alapján. (Grundrechte und Gundrechtinterpretation. Eredetileg 1974 , a továbbiak is e tanulmány alapján.)

Böckenförde 5 alapjogértelmezési elméletet különböztet meg, ezek a következők: 1. A liberális (polgári-jogállami) alapjogelmélet 2. Az intézményi alapjogelmélet 3. Az értékelméleti alapjogelmélet 4. A demokratikus-funkcionális alapjogelmélet 5. A szociális állami alapjogelmélet

Történetileg és logikailag is a liberális (polgári-jogállami) alapjogelmélet a kiindulópont: tiszta és világos, de nem kielégítő. A további elméletek a liberális értelmezés korrekcióját célozzák, ennek során a világos egyértelműség sokszor elsikkad; ezek a további elméletek át is nyúlnak egymásba.

1. A liberális (polgári-jogállami) alapjogelmélet:

a) Az elmélet lényege: az alapjogok az egyén állammal szembeni szabadságjogai illetőleg védőjogok. Az a rendeltetésük, hogy az individuális és társadalmi szabadság fontos területeit, amelyek a történeti tapasztalatok szerint különösen ki vannak téve az állam fenyegetésének, éppen ezzel a fenyegetéssel szemben biztosítsák. Az alapjogok kiindulópontja a polgári jogállam eszméje számára alapvető felosztási elvben, a polgári társadalom és az állam megkülönböztetésében rejlik. Eszerint az egyén szabadságszférája nem társadalom előtti a közösségi kötöttségek hiánya értelmében, egy sajátos értelemben azonban állam előtti: az állam hatásköre ezzel a szabadságszférával szemben elvileg korlátozott. Az alapjogi szabadságot nem az állam konstituálja, hanem az jogilag megelőzi az államot. Nem történeti, hanem sajátos logikai és legitimációs értelemben állam előtti jogok: elméletileg nem az állam adja, hanem megelőzik az államot. Az államnak meg kell teremtenie az alapjogok biztosításának előfeltételeit és intézményeit, továbbá a jogi határok megvonásával a változó viszonyok között összeegyeztethetőnek kell tartania /össze kell egyeztetnie az egyik szabadságát a másikéval, a határ a másik szabadsága. A

szabadság tartalma, "szubsztanciája" és ezáltal a vele való élés módjának a meghatározása eleve kívül esik az állam szabályozási kompetenciáján.

Az alapjogok mint szabadságjogok ebben az értelemben az egyének (társadalom) és az állam közötti hatáskörmegosztás normái is, negatív hatásköri normák az államhatalom tevékenysége számára.

b) Következmények:

aa) az egyes alapjogok által védett szabadság az alapjogok elhatároló /kihatároló jellege következtében maga a szabadság mint olyan (schlechthin), és nem célokhoz kötött szabadság, az, hogy milyen motívumból és milyen céllal gyakorolják, egyedül a jogosult dolga és döntése, ezért gyakorlásuk nem lehet állam általi jogi értékelés tárgya és nem differenciálható jogilag a szabadság terjedelme sem.

bb) az alkotmányosan megengedett törvényi korlátozás maga is korlátozott, egyedüli szempontja az arányosság; kidolgozója és képviselője C Schmitt. ("Lényegét nem korlátozhatja")

cc) nincs közvetlen vonatkozás a jogok tartalmára

dd) a tényleges gyakorlást az állam nem garantálja, nem biztosítja, az magánügy (pl. sajtó sokszínűség) nincs joggal való visszaélés sem

c) Problematikus mozzanat: vakság a társadalmi föltételek iránt és a társadalmi hatások iránt; a társadalmilag már létező vagy legalábbis kialakulóban lévő szabadságszférát védi.

2. A intézményi alapjogelmélet

a) Lényege: az egyes alapjogoknak objektív rendező elvei vannak a védett életszféra alapján. Az egyes alapjogoknak alapeszméi vannak, kibontásuk és megvalósulásuk /megvalósításuk az egyes alapjogok alapeszméi által vezérelt jogi szabályozással.

Intézményes garanciák, részletesebb szabályozás, az alapjog mint intézmény.

Normatív rendezett szabadság, a szabadságjogok állam által konstituált jogok.

b) Következmények:

aa) nagyobb beavatkozási lehetőség: az alapjog lényegét meghatározó valamint korlátozó és szabályozó törvény megkülönböztetése (vö. 2/3!), a szabályozás még nem korlátozás (pl. sajtószabadság közelebbi meghatározása, közszerződési — kereskedelmi megkülönböztetés, belső sajtószabadság biztosítása, adatszolgáltatási kötelezettség, szabályok a sajtókoncentráció veszélyével szemben.

eddig szabályozás stabilizálása, (az a rendje, ami van)

c) Problematikus mozzanat: a szabadságjog privilégiummá válásának veszélye (tudományos kutatás, tanszabadság, egyetem, egyházak támogatása)

A jogvédelem korlátozottságának veszélye: szabályozás még nem alapjogkorlátozás, de ennek ellenére a szabályozás átsúszhat korlátozásba.

A magyar AB gyakorlata ehhez áll közel: vö. állam intézményvédelmi kötelezettsége.

3. Az értékelméleti alapjogelmélet

a) Lényege: az alapjogok funkciója a társadalomnak mint érték és kulturális közösségnek az integrációja. Rudolf Smend integrációs elméletén alapul.

Az állam mint integráció, az alapjogok ennek az integrációs folyamatnak a konstituáló elemei.

Az intézményi alapjogelmélethez hasonlóan objektív (akar lenni), ezért részben azonosak a következményei is.

Meghatározott, az állam alapjául szolgáló értékek alapján való értelmezés, mivel az alapjogok alapvető közösségi értékeket rögzítenek. Az alapjogban kifejezett érték értelmének szellemtudományi vizsgálata.

b) Következmények: nagyban hasonlít az intézményi alapjogelmélethez, mindkét esetben az alapjogi szabadság objektíválódásáról és tartalmi irányultságáról /irányáról (Ausrichtung) van szó, az értékjelleg azonban további mozzanatokat eredményez, itt csak ezekről.

aa) értelmezésük szellemtudományi módszerekkel, az alapjogok tartalma a bennük kifejezett érték értelmének a föltárása révén, emancipálódás a hagyományos jogászai módszertan alól, sajátos alkotmányértelmezési módszerek.

bb) az alapjogok célra orientáltak, a velük való élés egyes esetei között különbséget lehet tenni, és ennek következtében eltérő jogvédelem. Különbség az értékteremtő és az értékvesztető joggyakorlás között, csak az értékes joggyakorlást védi a jog. Ez az egyes alapjogok relativizálódásával járhat, pl. sajtószabadság: kommunikáció, véleményképződés mint érték.

c) Problematikus mozzanat: Önkényes értelmezés ill. sokféle értelmezés lehetősége
Vonzóereje: alapjog kollíziók látszattmegoldása. Csak látszólagos megoldást nyújt, mivel nincs racionálisan levezethető értékkrangsor, csak világnézetileg determinált értékválasztás.

4.) Demokratikus -funkcionális alapjogelmélet:

a) kiindulópontja: az alapjogok közösségi /közéleti (öffentlich) és politikai funkciója a politikai akaratképződés demokratikus folyamatában rejlik, az ezeknek a folyamatoknak a támogatása és védelme, ez legitimál és tartalmilag determinál. Összeegyeztethetetlen ezzel az elmélettel az a gondolat, hogy az alapjogoknak az individuum valamiféle állammentes vagy államot megelőző szféráját kellene védenie.

Középpontban a politikai szabadságjogok állnak; nem a szabadság mint olyan (schlechthin), hanem a valamiért való szabadság.

b) Következmény: a szabadságjogoknak célja van, a vonatkoztatási pont nem az egyén, hanem a demokratikus politikai folyamat, az alapjogok annak biztosítását szolgáló eszközök. A szabadságjogok az állampolgárt, az egyént mint a politikai közösség tagját illetik meg, ez legitimálja a szabadságjogokat és szabja meg tartalmukat; de hatásuk ezen túlterjed, nem az egyén és az állam közötti hatáskörmegvonást jelentenek, hanem a közéletben való szabad részvételre vonatkoznak. Az ún. participációs jogok kiemelt jelentősége.

A következmények különböző intenzitással vonhatók le: pl: csak politikai sajtónak több szabadság mint az intimpistáskodó pletykalapoknak-pl. nemzetiségi sajtó támogatása. A privát motivumú joggyakorlás háttérbe szorítása.

c) Problematikus mozzanat: a politikai -nem politikai nehezen határolható el → önkényes értelmezés lehetősége, relativizálás
negatív szabadság → pozitív szabadság → kötelezettség (pl. szavazási kötelezettség), a szabadságjogok gyakorlásának önkéntessége relativizálódik. Hajlam arra, hogy a republikánus éthosz erkölcsi kötelességből jogi kötelezettséget csináljon, ami a szabadságjogok korlátozásának a veszélyével járhat. A skála síkos, csúszós.

5.) A szociális állami alapjogelmélet

a) Kiindulópontja a liberális fölfogás szocialista /szociális kritikája, törekvés az alapjoggyakorlás társadalmi föltételeinek a biztosítására. Az államnak az alapjogok tényleges érvényesülését biztosítania kell.

Az alapjogok az állammal szembeni teljesítési igények. Közvetíteni kell ezeket az igényeket valamint az alapjogok biztosítására szolgáló intézményekben való részvétel igényét.

Az állami intézményekben való részvétel biztosítása pl. oktatás, sajtótámogatás, egyháztámogatás.

b) Következmény: függ a pénzügyi lehetőségektől → prioritási kérdések → politikai mérlegelés

Az alapjogok mint alkotmányi feladatok.

Az alapjogok értelmezésére vonatkozóan nincs határozott álláspontja, az előbbiekhöz csatlakozik.

c) Problematikus mozzanat: céljában bővit, hatásában szűkít

A tételhez kapcsolódó kötelező irodalom:

Paczolay Péter: Alkotmánybíráskodás a politika és a jog határán In: Paczolay Péter (szerk.) Alkotmánybíráskodás és alkotmányértelmezés Budapest, 1995.

A tételhez kapcsolódó ajánlott és fölhasznált irodalom:

Böckenförde, Ernst-Wolfgang: Grundrechte und Grundrechtinterpretation. In: Böckenförde: Staat, Verfassung, Demokratie. Studien zur Verfassungstheorie und zum Verfassungsrecht. Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1991 115-145. p. (Eredetileg 1974)

Böckenförde, Ernst-Wolfgang: Die Eigenart des Staatsrecht und der Staatsrechtswissenschaft In: Böckenförde: Staat, Verfassung, Demokratie. Studien zur Verfassungstheorie und zum Verfassungsrecht. Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1991 11-28. p. (Eredetileg 1983)

Paczolay Péter (szerk.) Alkotmánybíráskodás és alkotmányértelmezés Budapest, 1995 kötet további tanulmányai.

Szilágyi Péter: A jogalkotás és az alkotmánybíráskodás ea 2015

(www.szilagypeter.hu/oktatas/eloadasszoveg) A cikket a közeljövőben 2016-ra aktualizálni fogom